

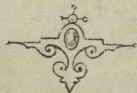
CIUMA ȘI HOLERA

DUPĂ

ZAVERĂ

DE

G. I. IONNESCU-GION

BUCURESCI

STABILIMENTUL GRAFIC I. V. SOCECU

59, STRADA BERZEI, 59

1893.

Conferință ținută la Ateneul Român
în séra de
28 Februariu 1893.

38739

CIUMA ȘI HOLERA DUPA ZAVERA

În séra de 16 Februariu, anul trecut, când am avut onórea de a vorbi înaintea d-nielor vóstre despre *Doftoricescul Meșteșug în trecutul țérilor române*, eram departe de a prevedé că atât împrejurările din 1892, cât și fericirea de a citi un număr fórte mare de documente diplomatice despre țérite române de la 1821 încóce, mă vor îndemna cu tot dinadinsul să rămân și anul acesta, eú profanul, pe un téréu care nu mi-e cunoscut și prietin de cât din punctul de vedere al cercetárilor istorice.

Anul acesta, voiam să studiez, împreună cu d-niele-vóstre, în câte-va din mostrele-í de căpeteniă, poesia drama-

tică a țeranului român, atât de interesantă prin firea și arătările ei.

Actualitatea însă a hotărit alt-fel; ea a legat și potrivit lucrurile așa în cât în loc de a vă însenina și înveseli cu șăgalnicele făptuirii teatrale ale Românului, să vă mâhnesc și să vă întunec cu zugrăvirea unor priveliști, cari numai frumoase și îmbucurătoare nu sunt.

Intr'adevăr, când s'a întocmit lista conferințelor pentru sesiunea anului ateneist 1892—1893, și când iubitul nostru vice-președinte, d. Urechiă, m'a întrebat care e titlul conferinței mele, eu am răspuns:

— Ciuma și Holera după Zaveră.

— Aud? cum diseși? mă întrebă d. Urechiă, oprindu-și condeii din fuga lui și acum tână.

— Ciuma și Holera, d-le Urechiă; ciurma și holera după zaveră.

La auzul lămurit al acestor cuvinte cari numai drăgălașe nu sunt, bătrânul Ateneist puse condeii pe masă și, cu un glas și glumeț, și părintesc, mă întrebă ierăși:

— Iubite prietine, nu crești ore că nu e tocmai vesel subiectul acesta?

Cât de ateneofil se fiã publicul bucu-
rescén și 'n genere tot publicul ro-
mân, — cum mereü ni-o vëdesce orï-de
câte orï îi deschidem porțile palatului
nostru; — cât de mult ținã acest iubit
public la frumósa nóstrã instituțiune,
nu cređi óre că a fi s'el gonim opt și
cu a brânzii nouë, decã am anunța uã
conferința cu un titlu atât de lugubru
și de infiorãtor: Ciuma și Holera dupã
Zaverã? Te 'ntreb 'cóne Gion, și 'ți
cer se 'mã răspunđi.

Și blãndul fruntaș ateneist, care nu
se 'ncruntã nici uã datã, pironindu-și
privirile asupra-mã, prin esceptiune. —
une fois n'est pas coutume, — se 'ncruntã
și așteptã.

Vëđuï la moment că mi-e în primej-
diã subiectul. Situațiunea era solemnã,
psihologicã, hotãritóre. Imã dïseiü in
gãnd:

— Prin tangentã seü prin secantã
trebuie se es la liman! Piérã titlul, dér
scape-mã conferința! Ducã-se 'n pustii
și Ciuma și Holera, dér rëmãnã-mã su-
biectul.

Și decï, hotãrit, dér nu pré-pré, imã
începuï apãrarea cam în termenii ur-
mãtorï:

— Dragă 'cône Vasilică, stai nițel și ascultă-mă uă lecuță. Am slujit amēndouī, d-nia ta într'uă lungă și spornică vieță, eū de vr'o cățī-va anī încóce, am slujit ca sacerdoțī entusiaști la altarul actualităței palpitānde. Gazetari dintr'alte vremuri și ai condeiului vechi robī, nu ne-a fost în fire să lăsăm să trecă vre uă cestiune din cele cari cu pătimașă putere opresc în loc fuga sglobiă a atențiunei publice... Așa fiind, dragă 'cône Vasilică, mă rog dumitale bun, care cestiune este de uă actualitate mai palpitāndă acum — era prin Octobree 1892 — de cât aceia a amabilei holere Din Hamburg pēn' la Odesa și pēn' la Buyuk-Déré, din Berlin și pēn' la Xeres, în Espania'ți cea mândră, spune-mī 'cône Vasilică, spune-mī, care e „chestia“ care năbușă cu deseveșire pe cele-l-alte, și se ridică de-asupră-le, mărēță în hidósa'i înfățișare La noi chiar unde sfântul „Ce-o fi să fiă“, însurat după sfânta Nepăsare, ordonă Lenei să'i aștērnă patul de tembelă odihnă, la noi chiar să vorbesce de zor de holera actuală, și se povestesc ca 'ntr'un nesfârșit *Inșiră-te, mărgărite*, despre ciurma dintr'alte

timpuri... In Parlamentul țării unde istoria se face cum ai să ne spuî d-ta că se face, s'a vorbit de holeră; se discută despre holeră în public de diminețã pênã séra. Tirchilescilor le țiuie auđul de teoria microbilor; baccilliî in virgulă sunt la Vitan mai populari de cât Vistierii Bucurescilor; culturile patogene din casele lui Manolache Brâncovénu de pe malul Dîmboviței ocupă cercurile inteligente ale Capitalei făcênd sê tacă — ce putere!! — pênã și discușiunile politice. Academia va primi cu recunoscințã și va asculta cu incordată atențiune memoriile holerifuge. In Iași și 'n Bucuresci, în nenumăratele nôstre laboratorii dê înaltă sciințã și superiôrã cultură, nu vei intra la orî-ce oră a ȝilei, fără sê nu veđi pe profesori și pe studenți cu ochiu în microscop și părênd că din buze șueră pe aria mult cunoscută,

Sê mor prin tine, sê mă sfârșesc,
 Micrôbe dragă, dér te găsesc!

Din tôte unghiurile țerei aũ venit și vor veni doctori pentru a se consfătui în capitală asupra miđlôcelor combative și preservative, ofensive și defensive,

tôte privitoare la holeră... Și 'ntr'acéstă învălmășelă în care macrocosmul s'a luat la trântă crâncenă cu microcosmul, cine-î ore cavalerul care înt'una alérgă, sbórá de la Dunăre la Mare, din Carpați pêne la Prut? Ađi e aci, mâne 'n Focșani, poimâine în Botoșani. Din Pitesci, Buzëu îl chiamă și, când îl cați la Birlad, el din Iași plécă la Piatra. Vrei s'el prindă acolo? Țin'te! a tu-lit-o în Burdujeni ca, de-acolo, într'uă clipită, prin Predel s'o răbufnescă toc-mai în Turnu-Severin? Cine-î sprintenul gonaci? Virgiliu ni-'l spune într'unul din frumoșele séle versuri:

Felix qui potuit rerum cognoscere causas,
ceia ce, la bacalaureat, și s'a tradus póte, dragă 'cóne Vasilică, cu „doctorul Felix a putut cunósce causa riielor”, — în așteptare de a cunósce causa holerei, care, și dênsa, o fi vr-uă riiă stomacală cu microbi mai dirji.

Pe urmă, luându-te subt uă altă ipostasă, dragul meu vice-președinte, adică vorbindu-ți ca unui membru al Comitetului Teatrelor, nu sciî ore că cestiunea holerei și a succedaneelor ei a pētruns pêne și în arta dramatică? In-

trébă pe Millo, pe actorul încă neîntrecut și care adî întrupéază istoria întregului teatru românesc, întrebă pe Millo cu ce se îndeletnicesce acum, și el îi va răspunde: „compun pe *Chirița* „*in Carantină*, căci numai prin caran-
 „ține și lazareturi nu plimbasesm pe
 „Chirița cu Guliță. Chirița a bolit de
 „multe boli, dér de holeră nu; voiū
 „face-o holerică și-apoi o voiū pune
 „să jóce bostonul ca să transpire și să-
 „trécă de holeră... “ Prin urmare, écă
 și teatrul în holeră séū holera în tea-
 tru. Décă dér nu e cerc nici institu-
 țione care să fi rămas străine de acéstă
 arđetőre cestiune, cum, dragul meū
 vice-președinte, să nu arétăm publicu-
 lui care a dat un leū pentru Ateneū,
 că și noi suntem în rostul holerei și
 că, décă lăsăm altora grija de a ne feri
 de atacurile'î presinte, putem s'o des-
 mascăm, infama, în trecutu-î nu toc-
 mai depărtat; putem s'o arétăm cum
 era, pentru ca s'o scim mai bine cum
 e, și conform legilor istoriei se adu-
 năm un snop din învățămintele trecu-
 tului pentru trebuințele adeseorî chi-
 nuitóre ale presintelui.

Căt despre téma ce ar inspira titlul

Ciuma și Holera după Zaveră, se nu cređi, rogu-te, publicul nostru atât de lesne la spărietură. A văđut el altele și mai tari, și mai late, și tot așa a rămas cum este... Dér, pentru că în șirul celor-l-alte nume de conferințe, unele mai rumene și mai trandafirii de cât altele, titlul conferinței mele, *Ciuma și Holera după Zaveră*, ar fi supărător prin însăși violența contrastului, se 'l îndulcim, se 'l îmblândim, se 'l rume-nim, ca se nu fiă tocmai ca unul din-tr'acele șomoiege cu cari, véra, la cop-tul strugurilor, se spăriă paserile de vieri.

Ecă, dómnelor și domnilor, cum paradoxal séu adevărat, mi-am apărat și câștigat cauza inaintea biuroului Ate-neului nostru, și cum conferința mea, privitoare la *Ciuma și Holera* cari au bântuit de la 1821, când sporadic, când general, țerile române pêne după 1832, a devenit *Starea sanitară a țerilor române după 1821*.

Amănuntele ce voiău avé onóre a desfășura inaintea domniilor vóstre sunt culese din rapórtele consulilor francesi cari s'au urmat la Bucuresci de la 1821, și cari corespundeau direct la Paris cu

ministerul afacerilor străine, în arhivele căruia se găsesc și-acum aceste rapórté. Voiú adaugé p'allocurea și vro câte-va informațiuni ce mi s'aú comunicat cu multă amabilitate de direcțiunea arhivelor nóstre naționale.

De când cu ciuma și holera de la finea secolului trecut, ambele țéri române nu mai avuseseră. un singur an liniscit și senin. Décă nu era ciuma, era holera; decât nu era holera era resboiú, séú fómete, séú nesce zăpezí și nesce gerurí de țipa copilu 'n mamă. Iérna grea aducea înecurile de primă-véră; după înecurí, căldurile veneau ținându-se de mână cu vijeliile, vârtejurile și uraganele carí făceau totul una cu pământul.

A fost uă vijeliă la 25 Iuniú 1828 în Bucurescí, care a durat 50 de minute și care a derimat case multe și a desvelit și mai multe. Clopotele bisericelor începură să bată singure; ferestrele scóse din ciurciuvele sburaú prin aer; gardurile erau trântite la pământ și șița acoperișurilor șuera prin vėzduhurí întocmai ca zmeii basmelor, un prăpád care lăsă în urmă-í numai ruine, gróză și jale.

Adaugeți, pe lângă toate aceste nenociri, și cutremurile care nu se lăsaū mai pre jos de cât cel de la 1804; nu uitați și locustele, și veți da dreptate consulului frances Lagan, care scria ministrului de esterne Sebastiani la 30 Iuniū 1831: „în ultimii trei ani, șapte „bice dumnezeesci s'aū abătut asupra „acestor nenorocite țeri.“

Enumerarea nu ar fi completă, decât, pe lângă grozăviele citate, am trece cu vederea epizootia. La 19 Ianuariū 1829, consulul Hugot scrie d-lui de la Ferronnays la Paris că, din 18500 de boi și vaci luați de Ruși prin rechisițiune, 16500 aū murit și că, în tótă țera, epizootia a secerat 42000 de vite cornute.

De la 7 Novembre 1817, data scrisorei adresate de consulul Formont ducelui de Richelieu, ministrul regelui Ludovic XVIII, și pêne la 12 Septembrie 1835, data stafetei trămisă de consulul Mimaut lui Thiers, ministrul regelui Ludovic-Filip, ași poté dice că n'a fost an la mijloc în care țerile române se fi răsufat c'un *uf!* ușurător, spunându-și: anul acesta nu fu nimic; în pace și 'n sănătate, în linisce și 'n

fericire, ne petrecurám 365 de zile. Nu! unul din bicile ce arétaiú mai sus, trebuia sê plesnescă când mai dureros, când mai domol, asupra spinărei de atâtea și atâtea purtátóre a bietelor nóstre țeri.

De la 1818 începe, aprópe într'una, sê fiá ciurma 'n România, când în Muntenia, când în Moldova. Austria punea carantină la munți, Rusia la Prut. Acesta din urmă prelungea adesea orî timpul carantinei la 40 de zile; Austria schimba numêrul zilelor de carantină, dupá rapórtelile ce i se adresaú de medicul consulatului sêu din Bucuresci, care afla cum merge bóla în deosebite orașe ale țerei, și comunica lucrul carantinelor din Orșova și din Turnul-Roșu, pe atuncî trecétorile de căpeteniă în imperiul vecin.

Mania ce aveaú pe atuncî și care și-acum persistă, și-anume mania de a ascunde și nega esistența ciumei sêu a holerei, — sciți cum Hamburgul a plătit acéstă fatală maniă, — îi făcea și 'n Bucuresci și 'n Iași sê nu spună nimic.

Toți sciaú și nici unul nu voia sê spună! Plecarea unuí consul, fiá al Austriei, fiá al Rusiei, fiá al Franciei, sêu

mai bine fuga lor din Bucurescî seú din Iași la munte seú dincolo, in Transilvania, da semnalul spaimेi generale.

La 1823, în vreme de iernă, acum 70 de ani tocmai, ciurma isbucnise la Galați și la Focșani cu uă violență extraordinară. Faptul nu se mai putea nici nega, nici ascunde. Boierii în Bucurescî își închid curțile și 'ncep să afume într'una prin odăi, prin grădini și prin grajduri cu anumite miróse cari fereaú de ciumă.

In loc de a curăți stradele și piețele cari gemeaú năgălfite de murdăria, sfa-tul, agia și domnia credeaú că 'și în-deplinesc cu prisosință datoria, făcend să bată toba și să strige telalii la col-țul stradelor ca să nu mai primescă ómenii banii din mână în mână, ci tre-cuți prin oțet.

Altă măsură nu se putea lua, căci Turcii cari se aflaú încă în țeră, și aci, și 'n Moldova, nu voiaú să se su-pună măsurilor carantinare.

La Iași, în Decembre 1823, ciurma se constată oficial, și Rusia hotăresce la Prut 40 de zile carantină. Uă spaimă și uă gróză ne mai pomenită aú co-prins la Bucurescî pe toți locuitorii. Mai adaugeți și uă iernă care începuse

din Octobree cu nesce geruri cumplite, după cum se constată din scrisorile consulului Hugot către ministrul Chateaubriand.

Austria trămitea doctorii săi să vedă cum e mersul bólei.

La Galați, din 23—24 de ciumați pe di, mureaŭ 20; bóla li fusese adusă de nesce corábieri turci. Spăimântați, Gălățeni, cu mic, cu mare, luaseră și esecutaseră tóte mėsurile ce le fuseseră recomandate pentru curățirea orașului și profilaxia individului, și bine înțeles, ciuma începuse 'ndată să scadă prin Ianuariu și Februariu 1824. Liniscea domnesce óre-cum în Februariu și Marte 1824.

La sfirșitul lui Martie 1824, uă spaimă viforósă intră în populațiunea bucurescénă. Boierii vor să fugă la munte. Se dá ordine ispravnicilor de județe, și 'n deosebă celor de la Buzău, Rîmnicul-Sărat și Ialomița să vestescă pe țeranii că n'aŭ să mai fiă târguri; se scrie pitac mitropolitului, episcopilor și marilor boieri pentru a se gândi cu ce parale să se facă lazareturile împrejurul orașelor în cari ciuma va isbucni. Uă tutuiélă fără sémén! Consuli în-

șiși se zăpăcesc; unii o ieu la sanatosă. Imaginațiunea infierbintată a poporului vede ciuma că vine, că a sosit, că a început. Se dicea cu același tremur de spaimă: vin Turcii! vin Tătarii! și vine Ciuma! vine Ciuma!

Grigore Ghika opresce pe boieri în Bucuresci, și aceleași primitive și ridicule măsuri se ieu pentru combaterea flagelului.

La Maiu, nimeni nu se mai indoiesce de existența cumei la Brăila de unde, ca uă blestemată pecingine, ea se 'ntinde la Focșani, Buzeu, Rîmnicul-Sărat, și 'n Ialomița. În Moldova, ciuma bantue pretutinden. Sunt carantine la marginile orașelor, dér ce folos! ele sunt numai pentru Moldoveni. Turcii corpului de ocupațiune nu le respectă. La Brăila mor câte 40 pe di, și la Buzeu, Turcii ard lazareturile și desființază carantinele. Același lucru sêvêșesc și la Focșani.

La Bucuresci, unii fac la barieră uă carantină de 6 zile, ier prietenii cu aga numai 48 de ore. La Iași, când intrai în carantina de la barieră, te desbrăca de hainele tēle și'ți da altele pe care dator erai sē le plătesci fără

tocmélă cu prețul ce 'ți cerea autoritatea carantinară.

În Iuniu 1824, ciuma este atât de aprópe de Bucuresci, în cât d. Fleischhakel von Haguenu, consulul Austriei, își trãmite familia la Sibii. Boierii sunt cu inima sãritã. Ei cer voiã Domnului s'și trãmite soțiile și copii la munte în Transilvania. Ghika le încuviințezã numai plecarea la moșiã.

Ingrijat el însuși, acusat de Ruși și de Turci că nu face nimic pentru a combate ciuma, mãhnit peste mësura de acest potop de nenorociri care se revãrsaũ asupra țerii, Ghika și-aduce aminte, dupã obiceiul strãmoșilor, de sfintele móște ale sfântului Dumitru, patronul Bucurescilor, și 'n unire cu mitropolitul țerii, Grigore, hotãresce plimbarea sicriului adorat de Bucuresceni prin tóte stradele capitalei.

Vestea acestei hotãriri domnesci se rãspãndi prin tote satele din Ilfov, și în Duminecile de 13 și 20 Iuniu 1824, orașul gema de mulțimea drept credincioșilor. Toți veniserã sã se 'nchine și aduceau haine de-ale ciumaților sã le atingã de sicriul Sfântului și sã le se facã bune de léc și sãnãtate.

Lesne se p^ote închipui puterea ce contagiunea câștigă prin îmbulz^éla și mulțimea dintr'acele Dumineci. Procesiunea dura în fiă-care Duminecă câte șese césuri prin orașe și prin prejurul orașului. Merșeră p^ên^ê la Dudesci, unde era lazaretul de ciumați și merșeră cu toți. Credea^u în puterea de minuni făc^êto^{re} a Sfântului și nu se mai temeau.

Ciuma din fericire nu cresc^u, d^êr din nefericire nici nu descresc^u. În schimb, într^êga lună a lui Iuli^u 1824 se puseră nesce ploⁱ atât de torențiale, în cât consulul Hugot le semnal^éză ducelui de Damas, în scrisorile și rap^ortele ce tr^âmite la Paris.

La Iași lucrurile sta^u tot atât de nenorocit. Miseria, lipsa, f^ometea sunt la culme.

În August, ciuma a schimbat Galațiⁱ într'un oraș pusti^u. Locuitorii cu dare de m^ână a^u fugit cu toți. Aceste vești sunt aduse de negustori la Bucuresci, unde spaima zăpăcesce cu des^êv^êrșire lumea. Ghica-Vodă spune tuturor că nu e și i^êr nu e ciumă în Bucuresci, d^êr se scie de toți că n^optea, cioclii ridică cu de-a sila pe cei bolnavi din casele lor, și-i aruncă afară din oraș,

dându-le uă pâine de 4 parale și spunându-le să se ducă unde vor sci și unde va da Dumneșeu.

Consulatele s'aũ închis. D. Fleischhakel von Haguenu și-a trãmis familia la Sibii, ier el a rãmas în Bucuresci unde, împreunã cu doctorul consulatului, cu 2 sergenți și 16 caporalii, s'aũ închis în casã și nu mai comunicã cu nimeni. Cele-l-alte consulate aũ imitat pe al Austriei.

Boerii aũ fãcut același lucru. Este uã linisce de fiori dãtãtoare și ziua și noptea pe tôte stradele Bucurescilor. Ziua, s'ar crede omul, de n'ar fi lumina sórelui, cã se aflã în catacombele Romei sãu în necropolele Egiptului.

Consulul frances se 'ngrozesce și cere voiã ministrului sãu sã mute consulatul la Sibii. Cioclii și vãtafi lor severșesc lucruri infame. Se scia de tãtã lumea cã, bolnav ori sãnãtos, la lazarret mori fãrã dór și póte. Bolnav ori sãnãtos trebuia sã faci tot ce prin putințã țti-era ca sã scapi de lazarret. Cioclii cunosceaũ spaima acãsta și, decã, vã puteți inchipui tocmelile și tãrgurile nelegiuite ce fãceaũ pentru a lãsa

locului și a nu târi cu de-a sila pe cei cu dare de mână.

Ghika numise uă comisiune sanitară ai cărei membrii, plătiți cu 1500 de franci pe lună, aveau să combată flagelul. Acestor membrii se adresaū în fiă-care séră rapórtele de îngropăciune, din care unul a rămas clasic. D. Ion Ghica 'l dă ast-fel în *Scrisorile séle*: „am ridicat ađi de pe la casele lor 23 „de morți, din cari am îngropat 22, „iér al 23-lea s'a sculat, a sărit din „car și a luat-o la fuga pe câmpiă.“

Ghika-Vodă, în trăsură îmbrăcată în mușama smolită ca să nu se molipsescă, se plimba prin stradele Bucurescilor, și câte uă dată întâlnea ómenii despre cari de douē septemăni i se raportase că aū murit. De unul despre care Domnul îi afirma că a murit și casa i-a fost arsă, consulul frances Hugot se prinsese cu Ghika că nici n'a murit, nici chiar bolnav nu a fost. Consulul căștigă prinsórea, căcî drago-manul consulatului și un om al Domnului găsiră casa 'n picióre și pe cel mort ședēnd la pórtă tēfēr nevétămat și răspundēnd la legiuita întrebare: „să-netos, vere, sănetos?!“ fórte vesel cu

...*tos! tos!* mulțumim d-vóstră!

În Octobře 1824, brutariii nu vor să mai scótă pâine. Bucurescenii mor de ciumă, dér mor și de fóme cu paralele în mână. Școli, tribunale, biserici, consulate, prăvălii, totul e închis, afară de biroul contribuțiunilor. Birul se stringe și acum, când toți îngroziți se ascundeau în gaură de șerpe. 83000 de lei s'au cheltuit numai în Octobře pentru combaterea ciumei.

Pe ce?

Boierii chiămați la Divan aprobară aceste cheltueli, dér unul dintr'inșii, scria cu cuvinte românesce consulul Hugot ducelui de Damas la Paris, unul nu se putu opri de a striga: *oh! cata mancorie!*

La 30 Novembre, 4000 de ómenii sănetoși au fost băgați cu de-a sila în lazaretul de la Dudesci. Funcționarii subalterni ai comisiunei sanitare cer Bucurescenilor de la 5 până la 100 de lei ca să nu-i ducă la lazaret. Mulți dau, dér mai mulți nu pot să dea și sunt târiți la Dudesci. Décă nu se bolnăvesc acolo, decă se 'ncăpăținează și nu mor, și li se urésce cioclilor cu ei, pentru ca să iésă după 40 de zile,

sunt siliți să plătescă cheltuelile de întreținere. Vă închipuiți lesne buzunărele și hoțiile ce se comit dilnic la Dudesci.

Cioclii și funcționarii comisiunei sanitare strigă pe toate cărările că, de primăveră toți doctorii din Bucuresci și doctorii consulatelor au spus că ciuma va izbucni și cu mai multă furie.

Bóla descresce în Decembre, dér gróza cresce într'una. Carantinele sunt atât de severe, în cât la Prut, soldații Rusiei omórá fără milă pe cei cari es din cercul carantinar.

Ianuariu, Februariu și Marte 1825, trec cu óre-care linisce, dér toți sunt cu frica 'n sín. Vine ciuma! uite ciuma! a sosit ciuma! sunt cuvintele cari se se aud pretutindení.

Și 'ntr'adevăr, în depeșa adresată ducelui de Damas la 3 Aprile 1825, Hugot scrie că principele i-a spus că ciuma a izbucnit la Silistra, undemor câte 25 pêne la 30 de ómeni pe di. Locuitorii din Silistra, a adaus Ghika, fug peste Dunăre la Giurgiu unde casurile de ciumă încep să se declare. Consulul Austriei 'și-adusese familia la Bucuresci; se gătesce acum s'o trămită

îndărăt la Sibii. Răcorile spaimei apucă ierăși pe locuitori.

Și'n timpul când Bucurescenii petreceau ast-fel de zile amărite, Ieșenii nu erau mai fericiți.

Și-acolo, spaimă, gróză, jale! In Tătărăși, populațiunea săracă móre ca puii de găină. Boerii și Principele s'aũ închis în casă. Vięta socială a încetat cu desevърșire. Pretutindenı, carantinele atingeau culmea ridiculului. Un exemplu despre modul cu care directorii unora din carantine înțeleg a'și îndeplini datoria. E atât de tipic în cât d. Hugot, consulul frances, nu se póte opri de a nu'l comunica la Paris ducelui de Damas, ministrul de esterne al regelui Carol X.

„Am scris la Șiștov, spune el,
 „se mi se trămită un butoiu cu vin.
 „Cărăușul a venit pêne la barieră,
 „trecênd bine 'nțeles prin tóte locurile
 „infectate de ciumă. La bariera Bucu-
 „rescilor, directorul carantinei opresce
 „carul, boii și butoiul, ier pe cărăuși
 „'l trămite la casa consulatului s'e'mi
 „spună că butoiul cu vin este 'n ca-
 „rantină“.

Butoiul era molipsit și plin de mi-

crobî, ier cărauşul nu!.... Înţelepçiune
şi deşteptăçiune pur-administrativă!!

Anii 1826 şi 1827 trec fără ca
ciuma să dispară, dër nici multe vic-
time nu face.

Ca şi pe ţermurile Gangelui, în
India, unde poporul are holera, cum
eraū mai 'nainte frigurile la noi, Bu-
curesceni, precum şi toţi locuitorii
ţerilor române se obicînuiseră cu ciuma.
Se obicinuise de vécuri cu atâtea rele!
Luase şi ciuma la spinare. Unul mai
mult, unul mai puţin, tot acolo eşa
cu nesfârşita-î putere de a suferi.

În Iuliū şi în August 1826, Bucu-
resceni fug din oraşi, ier se'ntorc, şi
apoi ier fug. Căci la ţeră n'aveaū ce
mânca şi mureaū de fóme. În Tran-
silvania nu toţi puteaū să mérgă,
ier carantinele, când de 11 zile, când
de 25 de zile, îi înfricoşaū. Şi se nu
uităm că şi'n Ardeal fómetea bântuia
şi bântuia mereū, aşa că guvernul
marelui principat al Transilvaniei fa-
vorisa fórte emigrarea Românilor de
dincolo în Muntenia şi'n Moldova.

În Iuliū 1826, comisiunea sanitară
credea că, poruncind ca dilnic căru-
ţele de ciumă cu cioclii să se plimbe

pe ulițe, are să facă pe Bucurescenii să se păzescă și să se îngrijescă. Consulul nu spune decât această lugu-bră măsură a avut său nu vr'un efect, dér adauge într'aceiași scrisóre din 25 Iuliü 1826 că agia și Domnia aü poruncit băcanilor și mezelicciilor să nu mai comunice cu mușterii de cât prin zăbrele.

Anul 1828 e cumplit. Resboiul între Ruși și Turci a 'nceput să tune în tóte părțile. Orașele gem de ciumă, de Ruși, de înecuri și de uragane. E ceva îngrozitor!

Rușii nu vor se recunóscă esistența ciumei; o négă cu knutul în mână. In scrisórea de la 6 Iuniü 1828, Hugot scrie d-lui de Laferronnays că 18 doctori aü fost consultați asupra bólei de cari muriseră în Bucuresci 15 persoane. Șepte-spre-dece doctori aü spus că e ciumă; unul singur, cel mai în-vățat dintre toți, a susținut mortiş că e tifos acut. Peste uă săptămână, într'ua altă scrisóre, consulul anunță ministrului că și al 18-lea doctor s'a unit cu părerea confrăților. Ciumă a fost, ciumă este!

Și lumea móre într'una!

La 'nceput numai poporul de jos era secerat. Miseria, murdăria, ignoranța înlesneă cumplit mersul bólei. În Iuliú 1828, ciuma suie tóte treptele pe scara socială și numai alege. Móre al doilea fiú al lui Grigore Ghika, un tēner de 23 de ani. Cu tóte îngrijirile ce i se daú se duce și el. Două din rudele de aprópe ale Domnului sunt condamnate de doctori, adaugé Hugot tot în scrisórea de la 4 Iuliú 1828.

Și nu eraú de ajuns ciuma, Ruși, înecurile, uraganul și fómea. În August se respândesce vestea că Turcii, biruitori, aú sē dea un iuruși teribil pēne la Bucuresci. Și-atunci... vaí mamă! pentru cei cari remăséseseră în viéță.

A! uitam altă pacoste! uitam pe răniți ruși cari eraú aduși la Bucuresci. Șiruri nesfârșite de care cu doi și patru boi intraú pe barierele Șerban-Vodă și Rahova, aducēnd pe soldați răniți, schilodiți séu chiar morți. Comandanții acestor jalnice convoiuri intraú în prima casă ce li se părea mai bună. Stăpânul cu soția și copii trebuia sē plece, căci era prăpădul

cerului pentru cel căruia i-ar fi trăsnet să se împotrivescă.

Scótele, chiliile mânăstirilor, casele particularilor, ba pêne și grajdurile gemeau de răniți. Si nu uitați, rogu-vă, că ciurma era 'n București.

Uă jale de mórte se'ntinsese asupra Bucureștilor. Pe stradă se auđiaă vaielele și'n urmă gemetele înăbușite seú scrișniturile celor cari, apucați de spasmele ciumei, cădeaă d'an-boulea.

Si lumea — decă lume mai era! — care îi vedea cădend, fugea pãrlită de frica molimei, de gróza durerilor ce suferea cel trăsnet! Oribil!

Sub ferestrele caselor, lipite cu hãrtiã pentru ca aerul din afară să nu pãtrundă înăuntru, sub ferestrele caselor de unde copii de 7, 8 și 12 ani se uitaă cum treceaă carele cu răniții, cădeaă morți cei loviți de ciumă, și copii, candidi, se uitaă când la ei cari se svãrcoliaă în chinurile grozave pe cari doctorii le proclamau mai înfiorátore de cât ale Tetanosului, când la răniții cari țipaă de durerile rãnilor seú de gangrena pe cari o simțiaă că se suiă, se suiă și că'i sugrumă în negrul seú cerc.

Ah! era veselă de tot priveliștea ce se înfățișa urechilor și inimei pe strădele Bucureștilor în Octobre 1828.

Și nu era destul!

Maî trebuia Românilor după mórte și cal de ginere. Acest cal li-l dau Rușii cari erau furioși, turbați, exasperați. In contra cui? In contra Românilor. De ce? Pentru că în luptele cu Turcii în amênuntele cărora nu intrăm, nu le mergea Rușilor după pofta inimei lor. Și de aceia erau furioși pe Români, în tocmaî cum muma vitregă e furioasă pe copilul soțului și'l bate dicând că el nu e norocos. Ciurma, resboiul, epizootia, decimaă cumplit armatele și vitele Țarului.

Comandanții se zăpăciseră, — căci sciți cu toții, de la cel maî bătrân pênă la cel maî tînăr, că comandanții ruși, în situațiuni critice, își perd cum-pétul ca și găina umbletului, — și în zăpăcéla lor nu găsiră nimic maî potrivit pentru a face față grelelor împrejurări prin cari treceaă, de cât a pune mâna pe knut și a porunci să nu se maî cânte nici din gură, nici frunđă, nici din fluer, nici din diblă,

nici din gitară, la sate, la orașe, prin grădini, prin cafenele, prin case și pe uliță.

Consulul Hugot scrie d-lui de Laferonnays la 20 Octobre 1828 următoarele rânduri înduioșătoare și cari onoră pe Francesul diplomat:

„S'a oprit cântările pretutindenii.
„Trist și păcat! căci poporul acesta
„românesc este un popor foarte cântăreț
„care 'și cântă pene și amarul
„sufletului.“

Intr'adevăr, Dómnelor și Domnilor, fără să cunoscă lucrul pe deplin, Hugot era de cincă ani în țeră și se convinsese de firea îndelung răbdătoare a poporului, de puterea neînfrântă de vieță ce cocea într'ênsul, de fruntea senină ce înfăcișa viforilor de tot felul cari se năpustiau unul după altul asupra capului lui.

Nu deșu! vedeți d-vóstră, Dómnelor și Domnilor, când răsfoiesci cu ochi ageri și inimă caldă aceste foi îngălbenite ale trecutului românesc; — când, pe fiă-care dintr'aceste triste dér adorate pagine ale vieței de odinióră a moșilor-strămoșilor noștrii, veți orîriuri de suferințe, orî valuri de sânge;

— când, induioşat pênă la lacrimă, te simţi şi tu luat în vijeliile primejdielor şi chinurilor naţionale şi'n urmă,... desmeticit ca şi ţera, stai şi te uiţi prin ce viltori ai trecut, şi te simţi, ca şi ăst popor românesc, că eşi încă plin de vieţă, gata şi mai departe a birui durerea şi a'ţi căli puterea,—atunci, Dómnelor şi Domnilor, atunci, vă jur pe sfinţenia emoţiunei ce m'a sguduit şi mă sguduiă adesea, vă jur că uă iubire de patriă mare, nemăsurată, nesfârşită ca şi credinţa în viitorul némului românesc, ţi se revérsă de sus în piept, şi admirî, admirî într'una şi fără saţiú istoria incomparabilă a acestuí mândru şi iubit popor românesc.

Il opriaú se cante! il opriaú se spună munţilor, pădurilor, riului şi inimei ce simte el când e singur cu crângul şi trist cu dorul!

In ţera sa, Românul nu mai avea voiă se ăică din frunză întrecend cu viersul lui şi mierliţa şuerând, şi cucul din plisc cãntând şi jalnica turturea. Muscalul nu mai lăsa pe Român se cante lung-prelung şi cu mahnire, orî la vétra focului, orî la umbra codrului,

cât bate și cât suspină uă inimă de dor plină.

Dumne-de-ă sta sus în cer, și ciurma era pe pământ, și Rușii bătea-ă de svânta-ă prin sate și prin orașe, și totuși, țeranul la sate, după ăsa lui Alecsandri, cânta mereu:

Frunđa'n codru cât înviă,
 Doină ăic de voiniciă;
 Cade frunđa jos în vale,
 E-ă ăic doina cea de jale;
 Doina ăic, doina suspin,
 Tot cu doina mă mai ăin;
 Doina cânt, doina șoptesc,
 Tot cu doina viețuesc.

Ier la orașe, de și în Ianuariu 1829, pe lângă ciurma și Ruși, fuseseră ăile când Bucurescenii nu avuseseră literalmente nici ce mânca; de și ciurma era la Brașov și în Maiu bântuia la Focșani cu uă furiă ne mai pomenită; de și epizootia de care vorbiam omorise 40000 de vite; de și consulatele fugiseră tóte din Bucuresci și de și în Mai 1820 Agia bătea la tălpi, ier Rușii cu knutul pe cei cari cântau cu lăutarii din gură, — totuși, dómnelor și domnilor, nóptea, într'uă tăcere mormentală, cu un cer scante-

iător de stele, pe uă lună care te ridică în slăvile ei, se auđiaă, după ce treceaă cioclii cu morđii la grópă,— căci nóptea îi îngropaă — se auđiaă prin fundul întinselor grădinii ale Bucurescilor, sunetele catifelate ale gitareii însođind într'un dulce acompaniament oră vocea fermecătore a unei iubite, oră glasul vibrant al unui tēner cu inima focósă.

Trecuseră morđii la grópă; vieđa cu dulceđile séle își relua sborul spre senin și spre iubire... Ce contraste și ce timpurii!

Și mureaă în Maiă 1829, mureaă fără ostenélă, într'una. Mureaă doctorii de ajunsese să se đică prin mahalale că, după ce-o lua ciurma tođii doctorii, apoi va pleca acolo unde nu cântă cocoșul.

Murise doctorul Panaiotake, unul din membrii comisiunei sanitare; doctorul Meșeđa, care negase existenđa ciumei, era la 20 Maiă 1829 în nesce figurii cu delir care se credea c'aă s'el ridice. Mureaă pe fiă-care đii câte 26—30 de ómenii, fără să socotim pe soldađii ruși. Tođii morđii erau îngropađii pe ascuns.

În Mai, scrie consulul frances care

fugise la Sibii, era în Bucuresci uă gróză care ajunsese la paroxism.

Autoritățile nu mai luaū nicī uă măsură; numai era lege, nu mai era frică de Dumneđeū, nu mai era milă, nu mai era nimic!

De vreaī sē intri într'ua casă, te'n-tálniaū câinii cu colțiī și țiganiī cu cio-megile. „Sē nu intri că te cotonogim“! răcniāū sălbatic cei dinăuntru celor din afară. Și fugeai îngrozit!

La Giurgiu și la Călărași, unde erau corpuri de armată rusescă, muriaū cu sutele pe fiă-care ți.

În Bucuresci, presidentul Geltukin însciințase Divanul că vor începe ierăși vizitele sanitare la tóte casele, și că cei ce se vor găsi bolnavi vor fi duși la Dudesci.

Se scia de șese ani ce erau Dudesciī și ce'nsemna sē stai în lazaretul de acolo. De aceia, nenorocițiī cari aveau bolnavi în casă îi ascundeaū în pimnițe, și când muriaū îi îngropaū tot în pimnițe. Se petreceā scene de uă grozăvia dantescă. În tăcerea mucedă a pimniței, muma își vedea copilul dându-și sufletul în svircolirile ciumei și 'și mușca brațele ca sē nu răcnescă,

ca să nu spargă bolta pimniței și a cerului cu sfâșiătorul țipet al mumei; nu! trebuia să tacă, altmintreli ar fi audīt-o veciniī, și ar fi spus comisiunei, și atunci cei-l-alți iubiți ai inimei sēle ar fi fost duși la Dudesci.

Zăbranicul durerei se'ntinsese de-asupra Bucurescilor. Cei cari puteau să fugă se opriau pe lângă munți, căci în Transilvania nu mai puteau intra de cât după uă lungă carantină!

Lazareturile de la Sibii și de la Brașov gemeau de înțesate ce erau.

În Iuniu 1829, generalul Diebici care scrisese în Maiu împēratului Nicolae că dușmaniī imperiului respāndesc sciri false despre ciumă, pentru a'ntuneca gloria Rusiei, în Iuniu, generalul Diebici recunósce puterea flagelului. Nu se mai putea tǎgădui ciuma. Din 16 membri ai comisiunei sanitare, cincī muriseră de ciumă, și de uă ciumă teribilă, ca și doctoriī ce citaī mai sus, adică cu friguri delirante și cu nesce uime la subțioră care se umflau și se inegreau pe cēs, pe cēs.

În Iuliu, ciuma pare a mai scădea nițel.

În August ȃnsă este atāt de inspāi-

mântătore furia în cât Bucurescii devin pustii. Consulul Hugot scrie noului ministru de esterne, Portalis, că'n ulița Tirgoviștei, unde sunt mai mult de 100 de case, n'aũ mai ramas de cât unspredece neciumate. Sunt strade în care nu mai găsesce picior de locuitor. Doctorul primar de la Dudesci móre la 28 Iuliũ ; un tẽnér doctor în medicină care tocmai venise de la Paris a fost lovit ađi nópte, đice Hugot, și nu mai are mult. Din 26 de doctori cari practicaũ în Bucuresci pe điva de 1 Ianuariũ 1829, nu mai sunt de cât 5; uniĩ aũ murit, alții aũ plecat. Printre cei cari trăiesc și se află în Bucuresci, Hugot citéză pe doctorul Marsilie, medicul primar al comisiunei sanitare.

La Iași, unde, ca și la Bucuresci, pe la sfirșitul lui Iuniũ și pe la începutul lui Iuliũ, molima păruse că se mai domolesce, la Iași în August este ceva de spaimă: mor cu sutele. La Galați nu mai móre nimeni, pentru că nu mai are cine să móră: orașul e pustiũ. La Bârlad, n'are cine să'i mai îngrope. Din Craiova a fugit mai tótă lumea; la Călărași mor câte 100 pe đ. Ciumă în Basarabia, ciumă peste Nistru;

ciumă în totă țera românească, și la Mitropolia din București, la 7 August, se cântă *Te Deum* pentru nuscui-ce biruință a Rușilor la Dunăre. Hugot scrie lui Portalis că acest *Te Deum* este al 19-lea pe care Românii sunt condamnați să-l cânte, de când s'a început acest război.

La București, în Septembrie 1829, bóla pare că diminuează; la Iași însă această lună a anului 1829 a fost cea mai cumplită; ciuma se 'nfundase în Têrgul Cucului și 'n tóte mahalalele locuite de Evrei. Mortalitatea atinsese proporțiuni epice. Cioclii nu mai voiau să îngrópe. Comisiunea sanitară publică cu toba că cine vrea să se facă cioclu, pe lângă léfa de 12 parale pe di, va mai avé drept și la mobilele din casa de unde a murit ciumatul.

Țeranii nu mai aveaú voiă se vină în oraș; sunt opriți la barieră, sub cuvînt că aduc ciuma. Têrgurile și iarmarocurile s'aú amănat.

Și Iășenií mor de ciumă, și mor de fóme, și nu li-e de ajuns; se mai adaug încă frigurile putride și tifosul.

Administrațiunea lui Ioniță Sturdza și comisiunea sanitară se zăpăciseră

întru atâta, încât se hotărî ca președinte al comisiunei să fiă un Rus. Pavel de Pisani, consiliar de stat și gerant al consulatului rusesc de la Iași primesce președința. Pentru-că ciurma nu se mai sfirșia de loc printre Evrei, comisiunea hotărî gonirea lor din oraș. Fură dați afară ca câinii și trămiși pe colinele înconjurătoare... la aer mai curat. Spre a lor nenorocire, ierna lui 1829 începe cu Octobree. Fără case, fără foc, fără pâine, numai într'ua singură noapte muriră de frig 32 de copii, fără a socoti pe bătrâni și pe bolnavi.

În Iași, în Novembre, priveliștea e fioroasă. Cioclii s'au pus în grevă. Nu mai sunt cine se-î îngrope. Morții stau câte uă săptămână fiă în casă, fiă pe strade unde, — faptul stă în raportul vice-consulului Mouton, adresat ducelui de Polignac la Paris, — sunt morți pe strade pe cari îi mănâncă porcii și câinii. Unele bariere sunt păzite și faci la ele câte 12 séu chiar 14 zile carantină; altele nu sunt păzite de loc. Se vinde stânjenu de lemne 100 de lei, șese parale oul, 20 de parale ocaua de făină.

La Bucurescî, în Decembre nu mai e grâu de loc ; în tot oraşul nu se mai găsesce pâne de grâu. Se face málaiu de mei, al cărui preţ s'a ridicat cum nu s'a mai pomenit. Pênă la Crăciun cei cari voiră să cumpere şi să mânânce pâine de grâu se duceau pe ascunse la administraţiunea armatei de ocupaţiune rusescă, unde cumpărau pâinea pe preţuri fabuloase.

De Crăciun, prin stăruinţele lui Kisselef şi a unei comisiuni compuse din cinci negustori ai oraşelor, se aduce grâu, şi brutarii începură ierăşi să scótă cuptóre. Şese-spre-dece parale pâinea négră ; de la 25 în sus pâinea albă.

Şi cu câţi-va ani înainte, în timpul lui Ghika-Vodă, pâinea fusese cu 4 parale ocaua. Mă rog, nu uitaţi iérna lui 1829 care, în Moldova, începuse din Octobre. La 26 Decembre, Dunărea era îngheţată tun pênă la Sulina, şi căruciora de lemne care se vindea altă-dată trei lei era acum 24 de lei.

În 1830 care urméză după cumplitul 1829, s'ar crede că ciuma s'a ostenit. Un nou consul frances, d. Lagan, care se instaléză în Iuniu la Bucurescî, după ce a lăsat la Iaşi un vice-consul, d.

Moisson, nu comunică guvernului din Paris de cât casuri isolate. In Iuliu, Slatina, de care nu vorbiseră pênă acum hârtiele consulare, e bântuită de ciumă. Oraşul, spune scrisoarea din 5 Iuliu 1830, a fost înconjurat şi isolat, şi se crede că de rândul acesta capitala va fi scutită. Frica tot e mare, dér obicinuinţa făcuse pe Români să mai întrebuiţeze adese-orî şi doctoria care nu e rea: negrija, sângele rece, nepăsarea.

Anul 1830 se sfârşesce cu accidente sporadice de ciumă semnalate prin diferite districte; ba chiar şi 'mprejurul Bucurescilor, consulul Lagan semnalază câte-va casuri de ciumă care ierăşi bagă 'n rēcori populaţia. La Silistra 1830 a fost teribil şi, prin urmare, pe marginea Dunărei şi 'n ţera românească contagiunea a trecut liberă şi de nimeni supărată.

Anul noū 1831 aduce, ca dar de veselie şi ogurliă începătură, atât în Muntenia cât şi în Moldova, îmbucurătoarea scire că 'n Basarabia, în treispre-dece sate, a izbucnit holera. Vesel de tot!

Décă Bucurescii ar fi imitat şi pe atuncî Parisul unde izbucnise holera

atunci, și Parisianii o primiseră cu cântece, petreceri și jocuri, apoi și la noi ar fi trebuit să se compună, pentru a se *firitisi* holera, cântece și dansuri, cum se compunea la Paris, în onórea holerei. Uă „bătută“ a ciumei și uă „kindiă“ a holerei erau de actualitate.

După ciumă, holera! Români nu se puteau plânge că nu au varietate acum, în 1831. Li se *sastisise* de la 1823 numai cu ciuma. Amabilă și serviabilă, holera venia să'i mai distragă și, ca uă bôlă bine crescută și politicósă, nu voia să viă pe nepusă masa, *à l'improviste*, ci se anunță din Basarabia... *Gentile donna!*

Dér, ceia ce era mai șagalnic în nota timpului de atunci, adică în Ianuariu și 'n Februariu 1831, era un fel de *steep-chasse*, uă întrecere admirabilă între ciumă și holeră. Una nu voia să se lase mai pre jos de cât alta. Ciuma bântue la Pantelimon și holera vine. În Bucuresci, pre marginea Dunării, Români și soldații lui Kiselef se temeau de ciumă și mureau de holeră.

În scrisórea de la 10 Februariu 1831, consulul Lagan scrie generalului Seba-

stiani la Paris că președintele Kisselef a dat ordine severe ca ciurma să fiă oprită la Pantelimon, ca și cum, neavând bilet de barieră, ciurma avea să plece capul înaintea knutului rusesc.

Totuși, nu spre Bucuresci se 'ndreptaū privirile 'ngrozite ale Românilor, ci spre Iași unde, în Maiū 1831, holeră, trecând Prutul, se năpustesce cu uă furiă mai mare chiar de cât a ciurmei din 1829.

Sunt persóne, spune Lagan în scrisórea din 15 Mai 1831, cari aū murit după un sfert de cés în suferințe ne mai vędute. Unii ênsē, mai tari de îngerī și cu un *crasis*, cum se đicea pe atunci, care ducea la durerile holerei, aū scăpat cu fricțiuni, sinapisme și lipitorī.

Mai și Iuniū 1831 sunt oribile la Iași. Doctoriī s'aū îngrozit! Ei afirmă că nici chiar tetanosul nu 'nfăcișeză simptome, convulsiuni și efecte mai fulgerătoare de cât acéstă choleră. Din 126 de indiviđi cari sunt trântiți la pământ în 4 đile, 54 aū murit în chinuri indescriptibile. În 11 Iuniū sunt 280 de bolnavi; din ei într'aceiași đ mor 155.

Administrațiunea se zăpăcise cu de-
 sêvêșire... Ca și cum, în asemenea vi-
 forôse momente, firea administrațiuni-
 lor nu este de a se zăpăci. Décă nu
 s'ar zăpăci, ar trebui să ne mirăm! In
 ȕiarele din Hamburg citeam astă-véră
 că senatul orașului, autoritatea supremă
 a acestuî oraș liber, se strîngea în tim-
 pul holerei regulat în tôte serile, și
 regulat în tôte serile nu făcea nimic.
 Senatoriî Hamburgesi se uitaû cu mē-
 surată gravitate unul la altul, în toc-
 maî cum la 1831 la Iași, se uitaû
 unul la altul boeriî divaniți și membriî
 comisiunei sanitare. Cerul să ne ajute!!
 esclamaû și senatoriî Hamburguluî, și
 boeriî Moldovei. Eh! pré stimate dom-
 nule senator, și *εκλαμπρότατε* postelnic,
 cerul vê va ajuta decât voi pe voi în-
 șivê vê veți ajuta. Aû trecut vremu-
 rile lui, „pică pară mălăiétă în gura
 lui nătăflétă. Ajută-te singur și atunci
 cerul te va ajuta“. Altmintreli, de veî
 sta tu cu brațele încruțișate, și cerul
 va sta loculuî nemișcat, impasibil în
 tăcuta-î veciniciă.

Sê ne ajutăm, și cerul ne va ajuta;
 sê ne mișcăm, și se va mișca, sê ne
 apărăm și ne va apăra. Décă nu, nu!

La Iași, în 1831, profesaŭ alte principie. Cholera secera cu sutele și alt mijloc mai priincios nu găsia Kisselef și boerii divaniți de cât ierăși și ierăși gonirea Evreilor din orași afară, pe colinele cari înconjoră frumósa capitală a României de peste Milcov.

De rândul acesta administrațiunea, în inalta-i înțelepciune, cređu că decă va goni pe țigani din oraș fugе holera pârilită din Iași. Plecară Ovreii, plecară țigani, dér holera tot remase.

Secera nemilósă în tóte părțile și 'n tóte clasele. Boerii cerură voiă lui Kisselef să iésă la țeră cu familiile lor. Și 'ntr'adevăr, nu mai era de stat în oraș. Tribunalele și scolile se închiseră. Nu mai erau doctori, nu mai erau spițeri, nu mai era nimic. Vice-consulul frances Mouton perde pe nevésta sa, pe un funcționar frances și pe mai mulți servitori; îngrozit fugе într'un sat din apropierea Iașilor.

Nu mai rămăseseră la Iași de cât 5000 de suflete și mureaŭ câte 200 pe di.

Ceea ce fusese în August 1829 la Bucuresci se reproduce la Iași în 1831. Cadavre prin curți, cadavre pe ulițe,

cadavre multe pe la cariere. Acestea din urmă sunta le nenorociților cari, înspăimântați de pustietatea înfiorătoare a Iașilor, se 'ncercau să fugă și 'i trăs-nia holera pe drum.

Președintele plenipotențiar, Kisselef, aude de grozăviele acestea și plécă de la București să vină la Iași. Ajunge și tabără pe uă colină din apropiere. Voiesce să iea măsuri energice, eroice. De giaba! Holera rinjesce și continuă infernala-î campaniă. Mai în tóte ȕilele móre câte unul din ofițerii de ordonanță ai lui Kisselef.

Intr'ua ȕi, vin doi ofițeri la Kisselef și 'i supun mai multe ordine de subsemnat. Generalul le semnează și ofițerii plécă. Peste 10 minute, Kisselef întrébă de dînșii. I se răspunde că au fost trăsniți de holera și că se sbat în ultimile-î spasme. Au murit îndată. Faptul e consemnat în scrisórea din 30 Iuniu 1831 a consulului Lagan către ministrul Sebastiani.

Lucru și mai înfiorător! Intr'acéstă supremă nenorocire, când vélul morței se 'ntinsese greú de tot asupra Iașilor, apar și bande de hoți cari, netemându-se de holera și ne mai temându-se

de legi și de pedepse, vin în oraș să dea jaf prin casele năpustite ale locuitorilor băjenăriți. Intocmai ca acei despuiători de cadavre cari urmăză armatele la bătălia și dupe sfârșitul luptelor, nóptea, se târesc pe câmpul de bătăia pentru a fura de la morți și răniți inele și césornice, tot astfel tâlharii adunându-se de cine scie de unde, intrară în Iași, furară de prin case, sparseră două biserici și luară tóte lucrurile și obiectele sfinte, și-apoi, culmea infamiei și desfrêului criminal, dederă foc tuturor caselor unde nu găsiau nimic de luat. Ardea casa pêne la pământ și nu se găsea nimeni ca să stingă focul. Era îngrozitor!

Din Iași holera cobóră cu 'ncetul, dér sigur și violent. Galații cari de două ani mai resuflaseră sunt loviți. Mor câte 50—60 de persóne pe ȃi, și cei mai mulți din locuitori aũ fugit. La Brăila, unde holera se abate cu furiã, numêrul morților este același ca și la Galați. S'a pus cordon de carantină la Focșani. De giaba și de surda! În 12 Iuliũ 1831, consulul frances Lagan anunțã la Paris isbucnirea holerei în Bucuresci. Incepe cu uã violențã estra-

ordinară. De uă dată s'a semnalat 131 casuri; din cei cari aũ murit, 11 s'aũ sfârșit numai în câte-va ore. Cei mai mulți dintre locuitorii aũ fugit.

Sunt ȝile, spune *de visu* în istoria Bucurescilor, reposatul locotenent-colonel Papazoglu, când el a străbătut Bucurescii, ȝiua-nămiada mare, de la capul Podului Mogoșoii și pêne la capul Podului despre Moși, fără să fi întâlnit pe ulițe nici pu de om, afară de un ungur și uă unгурóică cari eșiau beți dintr'uă cârciumă din piața Sf. Anton.

Consulul Lagan scrie ministrului său la Paris, dintr'un sat numit Riul-Vadului, pe granița româno-transilvană. N'a mai avut curagiul să rămână în Bucuresci, unde nu mai era nimeni.

Kisselef se 'ntorce în grabă și vestile cele mai oribile îi sosesc din toate părțile. La Brăila, la Galați, Giurgiu, la Ruscuk, holera bântue turbată. La Varna s'a 'ncins cumplit, adusă de la Iași de nișce familii evreie. În Ungaria s'a întins peste tot; d'acolo s'a coborît în Serbia unde mai este și ciuma négră, care a trecut Dunărea la Craiova. La-

gan spune că e mai teribilă de cât ciuma din 1829.

Timpuri ne mai pomenite. Fugeau din orașe locuitorii cu acea gróză care a ramas de pomină în locuțiunea „ce fugi așa, că dór n'o fi ciumată“ — care a 'nlocuit locuțiunea pêne atunci mai întrebuintată: „ce fugi așa, că dór nu ne gonesc Tătarii?“

Fugeau din orașe în număr așa de mare, în cât sătenii se 'nfricoșară creșdând că a venit vremea de apoi cu sfârșitul lumii. Și 'n egoismul propriu nenorocitei firii omenesci într'asemenea năprasnice întâmplări, țeraniî 'și-ascuseră demâncarea, grâul și porumbul, în gropi, în pământ ca să se nu vîndă, să se nu dea, să se nu li se iea.

Plecaî din oraș se nu mori de holeră, și te duceaî la țeră să mori de fóme. Consulul Lagan fuge din Rîul-Vadului ca să scape de acest fel de mórte.

La Bucuresci, între 10 Iuliu și 7 August se bolnăviseră 1817 persóne; din ele muriseră tot într'acest interval 1311. Vedeți proporțiunea, și nu uitați, rogu-vă, că populațiunea era 'n cea mai mare parte fugită.

De altmintrelî, am aci statistica amě-

nunțită a Bucurescilor, tocmai pe anul 1831, înainte ca orașul să se fi spart prin aparițiunea holerei. O daŭ cu amănuntele ce are. Este un document oficial care trebuie să se găsească și 'n arhivele Statului nostru, după cum este și 'n arhivele ministerului afacerilor străine frances.

Bucurescii erau împărțiți în 1831 în cinci quartiere seŭ culori. Locuiaŭ în aceste cinci quartiere: 615 boeri, 697 boeróice, 634 feciori de boer și 652 fete de boer; se aflaŭ în serviciul acestor boeri 2371 de slujitori, îngrijitori, ciocoii pe pricopselă, ómenii de tóte încrederile, și tot în robia acestor boeri 3386 de țigani și țigance. In total, clasa boerescă cu slugile și țiganiŭ seŭ numera 8355 de suflete.

Clasa a doua, cea negustorescă, numera 10801 de bărbați, 11732 de femei, 15000 de copii: in serviciul acesteŭ clase se aflaŭ cu plată seŭ pre pricopselă 7981 de slugi și slujnice. In total, clasa negustorescă seŭ mijlociă numera 46104 de suflete.

Clasa a treia, schima monahicescă și tagma preoțescă, numera în Bucuresci 137 de călugări, 256 de preoți, 301 preo-

tese și 558 de copii... de preoți; în serviciul lor pe pricopselă și pe demâncare, bez poveți bune și blagoslovenii la „discreția” slujeau 199 de slugi și slujnice. În total 1450 de fețe bisericesci.

Supuși străini erau în 1831 în Bucuresci 1795, afară de Evrei. Statistica acestora era: 563 de Evrei, 587 de Evreice și 1151 de copii. Slugă la dênșii erau 282. În total 2583.

La un loc se afla prin urmare cu șederea stabilă în Bucuresci uă populațiune de 58791 de suflete, pe lângă cari, adaugându-se populațiunea flotantă totdeuna foarte numerosă în Bucuresci, aveam în capitală, la 1831, 70,000 de suflete, care locuia în 10074 de case foarte puțin igienice, se închina în la 26 de mânăstiri și 'n 95 de biserici foarte bogate; se folosia după obiceiul pământului de 3697 de cai, de 2377 de boi și vaci, de 1037 de oi, și se uita în la 1055 de porci cum se tăvălia *con amore* véra prin báltócele și nămolul stradelor bucurescene într'aceiași nesupărată libertate de care se bucură și-acum... nu pe podul Mogoșóiei, dér tot în *raionu* orașului, cum se dice în vorbirea municipală.

Și tot acești veselii de și încercați Bucurescenii se mai folosiaă de una sută de fabrice, mai toate situate în orași pentru gloria regulelor igienice și pentru curățirea perfectă a aerului, pe care Bucurescenii îl aspiraă binecuvântând pe Domnul în bucuria lor. Eraă 3 fabrice de luminări, 8 de uleiuri, 3 de căciuli și pălării, una de pânzetură, 5 de sforă de cânepă, bumbac și mătase, 2 de săpun, 2 de bere, 2 imprimării portative; veniaă apoi 9 fabrice de spirt, povernele cele faimóse cari îmbătaă pe trecători numai cu mirósele ce respândiaă dintr'ênsele, și în fine 64 de tăbăcării, care și-atunci ca și acum, exhalaă acele mirosuri pe lângă cari simfonia mirosurilor din romanele lui Zola nu face două parale, și cari, luate véra de vântul încropit al serii, sunt gingași purtate prin toate ulițele Bucurescilor, pentru a 'nvéța pe orașeni, prin nas, toate tainele chimiei organice și industriale, — parfumuri cunoscute și necunoscute, cari ar zăpăci sciința unui Lubin séu a unui Violet, — ceva indefinisabil, un talmes-balmeși în care miroși de toate și toate te strâng de gât.

Așa era capitala, dómnelor și dom-

nilcr, în 1831, și așa fură ciurma și holera după zaveră, între anii 1821 și 1831, în București, în Iași și 'n celelalte orașe ale celor două țări române.

De atunci și pene acum s'a mai încercat amabila holera să se mai arate. Carantinele în mică parte și paza bună în mare parte, i-au tăiat de poftă, și holera s'a grăbit a'și lua ziua bună de la Români cărî n'aũ plâns când a venit, dér aũ rîs când a plecat.

În candorea lor naivă, părinții noștrii îmbăcsiaũ pe Sf-tul Haralambie și pe Sf-tul Tănase cărî sunt bunî de ciumă și de holera, îi îmbăcsiaũ cu acatiste și sărindare. Décă s'ar asculta și ađi cu urechia credinței la zidurile acestor două biserici, s'ar aũdi de sigur, ca un echo prelungit și depărtat, frumoșele cuvinte de rugăciune: „Marea vieții vëndend-o înălțându-se de viforile ispitelor, „la limanul tũ cel lin alergând, strig „cătrec tine: scapă din stricăciune vieța „mea, prea mult milostive!...”

Tot așa aũ făcut anul trecut Vienesiĩ când holera bătea la ușile lor, dér Vienesiĩ, pe lângă acatiste și sărindare în bisericile lor, mai făcea și cele ce li se recomanda de doctori, de igienisti,

de comisiunile sanitare, de primăria, de bunul simț al fie-căruia dintr'ênșii și de luminata îngrijire a cetățenului doritor să se vedă pe el însuși și pe concețtenii săi sănătoși, tari, mari și voinici.

Holera a venit pêne la porțile Vienei și negăsind nici murdăria, nici infecțiune, nici nepăsare la autoritate și la particulari și-a ȃis îndată: „aceștia „nu's de mine, și eă nu's de ei.“ Și a plecat, séu mai bine a fugit.

De va fi să bată și la porțile orașelor năstre, s'o primim, dămnelor și domnilor, cum aă primit'o Vienesiă, și fiți siguri că nici cu noi în horă nu va intra: se va întorce de unde a venit; orașele năstre vor rămâne tefere nevătămate, ér Bucuresciă vor continua a fi cetatea bucuriei, cum firea îi e să fiă.¹⁾

¹⁾ Imi îndeplinesc cu plăcere uă datoriă de recunoscință mulțumind aci D-luă Al. N. Lahovary, ministrul afacerilor străine, și D-luă Al. Em. Lahovary, la data acestei conferințe, secretar general al ministerului afacerilor străine, pentru bunăvoința cu care primul a autorisat și secundul mi-a comunicat corespondența diplomatică a consulilor francesi din Bucuresci, cu ajutorul căreia am făcut acest studiu.